

Степан РІПЕЦЬКИЙ

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ДИПЛОМАТИЧНА БОРОТЬБА 1918-1923*

Вступ

Українсько-польська війна 1918-1919 рр. і подальша дипломатична боротьба за західно-українські землі (зокрема, за Галичину), що умовно завершилась рішенням Ради послів 14 березня 1923 р., представила й відобразила лише один розділ у столітній трагічній історії українсько-польських відносин.

Ця коротка праця не створювалася для того, аби роз'ятрити старі рани. Потреба обговорити цю проблему базується на тому факті, що в польському суспільстві за межами польських кордонів, – особливо серед польсько-американської громади, – як і раніше часто можна почути голоси в підтримку повернення назад до історії, починаючи з 1939 року.

Ця праця також була покликана нагадати всім іншим прихильникам порядку 1939 року, що вже під час мирних переговорів по завершенню Першої світової війни розсудливі державні діячі та видатні історики передбачали трагічні результати від провалу мирної конференції, щоб звернути увагу на урочисто проголошене право народів на самовизначення.

Аби бути якомога об'єктивнішим у представленні суб'єкта, ми взяли на озброєння метод цитування у переважано земних державних діячів і вчених, дозволяючи їм, як зовнішнім спостерігачам, оцінювати конкретні історичні рішення тих часів.

Самовизначення народів і Західна Українська Республіка

Чотирнадцять пунктів президента Вудро Вільсона, проголошених від імені союзних держав, включали в себе право народів на самовизначення як основи, на якій мав би творитися майбутній світ і мала б втілюватися програма європейської реконструкції – зокрема, у Східній Європі. Його слова усвідомилися народами Австро-Угорщини ще задовго до завершення Першої світової війни.

Українці Східної Галичини та інших регіонів Австро-Угорщини прийняли програму Вільсона за основу для власного звільнення, оскільки вона містить пункт, що має безпосередній стосунок до тих українських земель, які довгий час перебували під Польщею, а піс-

ля 1772 року були включені до складу Австрії під владу Польщі, що було санкціоновано у Відні. Тринадцятий пункт Вільсона звучить так:

«Треба створити незалежну польську державу, що має включати в себе території, населені виключно й беззаперечно польським населенням».

Пізніші заяви Вільсона розкрили моральні підстави його програми. Він заявив, що народи не можна розглядати у договорах як неаміновані об'єкти; їхня доля має визначатися з їхньої власної вільної волі і лише нею. У зверненні, проголошеному 11 лютого 1918 року перед початком спільного засідання Сенату й Палати представників, президент Вільсон сказав, що «самовизначення – це не просто фраза. Це імперативний принцип дії, який державні діячі й надалі ігноруватимуть на свій страх і ризик» [1].

Це свідчило про рішення американського президента й Антанти визнати право на самовизначення на українських землях, які були під владою Австро-Угорщини. Ще однією причиною зробити це було те, що в той час, коли Вільсон демонстрував свою позицію, український народ реалізовував це право на руїнах Російської імперії, де 22 січня 1918 року створив свою незалежну державу: Українську Народну Республіку.

У той час, коли розпадалася Австро-Угорщина, 18-19 жовтня 1918 року представники, обрані українським народом Галичини й Буковини, зібралися у Львові й створили Українську Національну Раду. Вона проголосила незалежну українську державу на території Східної Галичини, північно-західної Буковини й Закарпаття, тобто мово йшла про всю етнічну територію, населену українцями, які проживали на теренах Австро-Угорської монархії.

31 листопада 1918 року за наказом виконавчого органу Національної ради українська національна армія здобула Львів, столицю Східної Галичини, а з ним – контроль над територією Східної

Галичини та північно-західною частиною Буковини. Нова держава була названа Західно-Українською Народною Республікою.

Процедури адміністрування, порядок і законодавство негайно вступили в силу на території нової держави. Для національних меншин, євреїв та поляків, що становили близько 30 відсотків населення, були гарантовані громадянські свободи й національно-культурні та релігійні права.

Сили Антанти були поінформовані про створення Західно-Української Народної Республіки. Прем'єр-міністр Девід Ллойд Джордж згадав у своїх мемуарах, що британський уряд уже в грудні 1918 року взяв до уваги меморандум Міністерства закордонних справ, в якому йшлося про те, що:

«Українці Східної Галичини також сформували Національну раду у Львові (Лемберг) й Національну міліцію ... Єдиним логічним принципом, за яким уряди Антанти можуть діяти у своїх відносинах з колишньою дуалістською монархією, є визнанням належним чином акредитованих національних асамблей кожної з вищевказаних країн (німецько-австрійців, мадярів, чехо-словаків, югославів, поляків, румунів та українців)... та їх національних рад, що володіють мандатами від них... Українці Східної Галичини й Північної Угорщини мають або бути визнані в якості розрізнувальної (відмінної) національної одиниці, або ж розглядатися як такі, що є ідентичними з урядом Києва» [2].

Усвідомивши своє право на самовизначення на території колишньої Австро-Угорщини, Західно-Українська Республіка урочистим актом, проголошеним у Києві 22 січня 1919 року, об'єдналася з незалежною УНР, що розпочала своє існування на території колишньої Російської імперії роком раніше.

Однак статус українських земель, що раніше перебували у складі Австрії, укладився в результаті підписання

Про автора

Доктор Степан Ріпецький (* 1894 – † 1986, Ріджвуд, Нью-Джерсі), доктор права (Карлів університет у Празі), лектор соціології Високого Педагогічного Інституту в Празі 1923-26. Член управи товариства «Січові Стрільці» у Самборі 1913-1914, четар Легіону УСС, голова Української Академічної Громади в Празі 1921-1922, член Закордонного Комітету УП СР 1921-1926, член Головної Управи УСРП у Львові 1926-39; на еміграції в Німеччині (член ЦК УСРП та УН Ради) і у США (з 1949). Дослідник українських військових формувань (численні статті, обширна праця «Українське Січове Стрільцтво: визвольна ідея і збройний чин», Нью-Йорк, 1956). Співредактор і редактор журналу «Вільна Україна» (1960-1969). Дійсний член Української вільної академії наук (УВАН).

* Stepan Ripetskyj
UKRAINIAN-POLISH DIPLOMATIC STRUGGLE 1918-1923
Ukrainian Research and Information Institute, Inc. Chicago ILL. – 1963.

Сен-Жерменського Договору, згідно з яким суверенні права на ці землі передавалися Верховній Раді Мирної Конференції. Таким чином, з юридичного погляду ці землі тимчасово перемістилися за межі України й Польщі.

«Але згідно з Сен-Жерменським Договором, укладеним з Австрією 9 вересня 1919 року, Верховна Рада Паризької Мирної Конференції приберегла для сил Антанти суверенні права щодо Галичини як колишньої австрійської території і разом з цим право вирішувати її майбутній політичний статус. Таким чином, юридично і на законних підставах Галичина залишилася поза межами кордонів Польщі, як це й було визначено Версальським договором» [3].

Заклавши фундамент своєї держави, українці Галичини з надією чекали, що мирні переговори в Парижі лише б підтвердили її право на існування. Вони були впевнені, що їхні дії йшли в унісон з принципами президента Вільсона. Окрім того, вони були впевнені у представниках переможної Антанти. Заява президента Вільсона про те, що нещодавно створена польська держава має включати в себе лише територію, населені виключно польським населенням, непрямою чином вирішувала проблему майбутнього статусу Галичини на користь українців.

29 жовтня 1918 року, ще до завершення війни, полковник М. Хаус, головний радник президента, телеграфував до Вудро Вільсона, заявляючи: «Східна Галичина значною мірою є українською територією і належить Польщі несправедливо» [4]. Ця рекомендація щодо статусу Східної Галичини була схвалена президентом Вільсоном і опублікована в «Офіційному американському Коментарі до чотирнадцяти пунктів» наприкінці жовтня 1918 року [5].

Державний секретар Роберт Лансінг у меморандумі від 21 вересня 1918 року, в якому детально описав практичний план дій американської делегації на Мирній Конференції наприкінці війни, чітко визнав право українців Східної Галичини об'єднатися з українською державою над Дніпром. В цьому пункті цього меморандуму він написав:

«В Україні буде стан російської Конфедерації, до якого слід приєднати ту частину Австро-Угорської імперії, в якій переважає населення русинів (українців*)» [6].

Слід зазначити, що під час Мирної Конференції питання про статус України, як і раніше, оскаржувалося й обговорювалося з багатьох причин. Крім того, президентом Вільсоном ще не було прийнято остаточного рішення. Проте право Східної Галичини, Буковини й Закарпаття щодо приналежності до української держави більше не було під питанням для американської зовнішньої політики.

Ставлення Америки до Східної Галичини знайшло підтримку і з боку британського уряду. На думку Ллойд-Джорджа, Східну Галичину з переважаючим українським населенням не слід було приєднувати до Польщі. В ході обговорення на Мирній Конференції в Парижі 5 червня 1919 року Ллойд Джордж заявив польському прем'єрові Ігнацієві Падеревські: «Ви вимагаєте населення в Галичині, що не є польським. Ви все це вимагаєте від нас» [7].

Ця основна проблема міжнародних відносин у Центральній і Східній Європі згодом стала предметом вивчення всесвітньо відомого історика Арнольда Дж. Тойнбі. Він був особливо зацікавлений у територіях, що належали до історичної Польщі, і які в 1772 році були розподілені між трьома великими державами. Зокрема заявляв про таке:

«У 1918 більша частина цієї території (Східної Польщі) була зайнята представниками націй, рідними мовами яких була литовська, білоруська й українська, і всі вони цілком справедливо претендували на право мати власну суверенну державу, що охоплювала території, на яких переважали відповідні мови» [8].

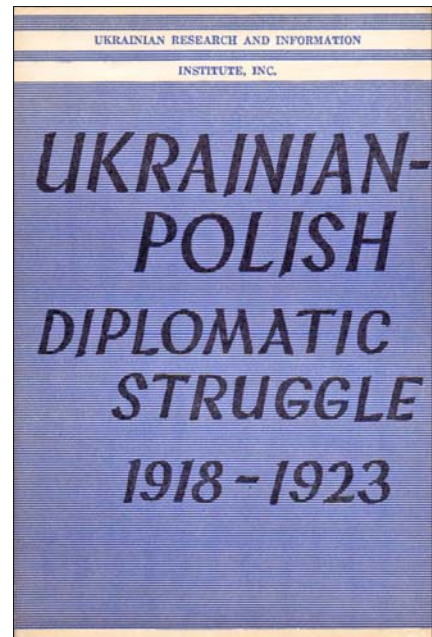
Відомий історик, що досліджував Мирну Конференцію в Парижі, Х. В. В. Темперлі, зробив схожу заяву про стан міжнародних відносин у Східній Галичині:

«Між поляками й русинами (українцями) століттями точилися суперечки протягом багатьох сторіч. Згодом ці люди склали більшість населення Східної Галичини й підтримували зв'язки з українцями за межами її кордонів» [9].

Слід також зазначити, що ще до проголошення Вільсоном його Чотирнадцяти Пунктів, Тимчасовий Уряд Росії, формулюючи свою думку щодо необхідності створення польської незалежної держави, наголосив у своїй заяві від травня 1917 року, що ця держава має включати в себе території із переважним польським населенням. Це виключало приєднання Східної Галичини до Польщі.

Польща проти самовизначення, але за «історичні» права

Новостворена Польща чинила опір принципів президента Вільсона про право народів на самовизначення. Для українських земель цей принцип не залишав місця для сумнівів. У вже цитованому Тринадцятому Пункті заявлялося, що в майбутньому Польща має включати в себе лише території «з виключно польським населенням». Крім того, офіційний коментар до Чотирнадцяти Пунктів Вільсона містив інформацію, що стосувалася Тринадцятого Пункту: *«На Сході Польща не має отримувати територію, де переважає литовське або українське населення»* [10].

Не чекаючи офіційного рішення Мирної Конференції, поляки почали збройну агресію проти Західно-Української Народної Республіки. Галицька Армія протистояла польському наступові на українські землі протягом дев'яти місяців; у той же час ця армія послала свої військові частини в напрямку північно-східних кордонів України для боротьби з російськими більшовиками.

Представники західної частини (Східна Галичина) Української Народної Республіки й Уряду в Києві на форумі Мирної Конференції в Парижі завзято виступали й протестували проти агресії з боку Польщі.

Польські працівники відділу на Мирній Конференції в Парижі (Ігнацій Падеревські й Роман Дмовські) були добре обізнані з тим фактом, українці становили близько 70 відсотків населення Східної Галичини і що вони не хотіли потрапити під владу Польщі. Тому, щоб виправдати свої агресивні плани щодо Східної Галичини, вони висунули ідею про відновлення історичних кордонів колишньої Польщі, тобто Польщі до 1772 року.

У своєму меморандумі щодо території Польської Держави, представленому президентові Вільсону у Вашингтоні ще 8 жовтня 1918 року, Дмовський визнав, що поляки Східної Галичині становили лише 25 відсотків від загальної кількості населення [11] (слід зазначити, що навіть ця цифра була перебільшена). Тому польські представники відкрито висловили своє невдоволення Тринадцятим Пунктом Вільсона. Дмовські у своїй книзі «Польська політика» виступав проти застосування принципу «з виключно польським населенням» до вирішення питання про кордони Польщі, оскільки *«польський національний простір значно більший, ніж по-*

Падеревські Ігнаці Ян

льський етнічний простір» [12]. Таким чином, він вважав, що національний простір Польщі не має бути територією, населеною переважно поляками, а історичним простором, який багато століть тому був завойований та підкорений польським імперіалізмом.

У своєму виступі на засіданні Мирної Конференції 29 січня 1919 року, Дмовські активно просував історичні претензії Польщі та виступав проти плану, який мав включити до Польщі лише території з превалюючим польським населенням.

«Пан Дмовські висунув думку, що в

досягненні врегулювання питання щодо території, яка має належати до Польщі, ми маємо почати з 1772 року, ще до першого розподілу... Встановлюючи й визначаючи кордони Польщі, принцип включення до її складу лише тих територій, які заселяли переважно поляки, не має бути прийнятий в цілому...» [13].

Коли Падеревські поставили питання: «Чи можна стверджувати, що Польща висуває свої права на всю Галичину?» Він відповів: «Історично – так».

З усією справедливістю слід сказати, що серед поляків лунали голоси застерезення. Професор Станіслав Віткевич оголосив застарілою історичну польську політику на українських землях зі своїми релігійними й національними експансіоністськими тенденціями. Проте офіційні представники Польщі Дмовські й Падеревські не розуміли нових історичних тенденцій, що розвивалися у той час. На засіданні Мирної Конференції Падеревські окреслив такі підстави для претензій Польщі щодо території Східної Галичини:

«Не може бути Польської Держави без Східної Галичини. Невпинно, сміливо, терпляче ми створили цю частину нашої країни після незліченних воєн... Ми заклали її на нинішньому рівні цивілізації. Культивована й виплекана нами, ця земля дала відомих людей в галузі літератури, мистецтва й науки... Вирішальні бої в обороні західної цивілізації велися саме тут – Польщею й поляками... Чи маємо ми полишити це все на милість іноземних інтриг? чи повинні ми відмовитися від нашого права на цю землю?..» [14].

Ця аргументація Падеревські чітко по-

казала тенденцію щодо зміни ідей Вільсона та їхніх морально-правових принципів, а також історичних «прав», що вже не мали жодного значення. Слід кож зазначити, що в той же час поляки відкидали історичні «права» німців на заході, в Сілезії, вимагаючи там плебісциту – тобто, права населення на самовизначення.

Гостра критика несправедливості польських вимог надійшла від Ллойд-Джорджа, який заявив Падеревські 6 червня 1919 року на засіданні Мирної Конференції:

«Я кажу, що ви хочете, анексувати народи проти їх волі... Ми дали свободу Польщі, Богемії, Югославії. І ці країни виступають проти плебісциту. Вони мають в собі значно більше імперіалізму, ніж величезні народи» [15].

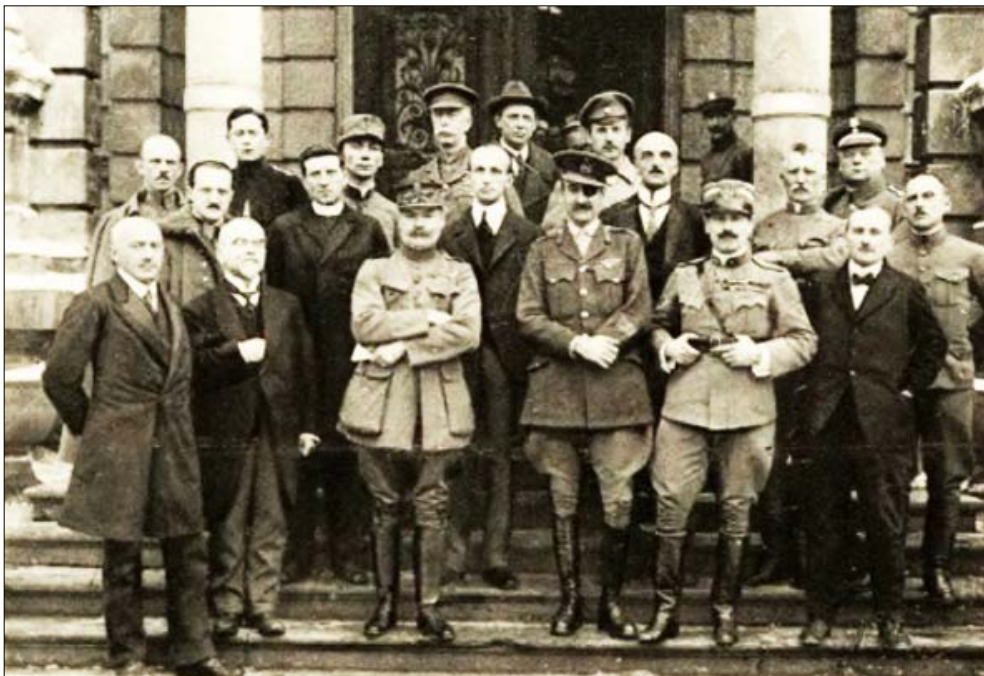
Ллойд Джордж систематично підтримував принцип плебісциту як протиположності збройній агресії. У своїх спогадах він писав:

«Він (Падеревські) ставить під сумнів справедливість плебісциту. Окрім того, він старанно підтримує польську агресію в Галичині. Тут польська армія зробила певні кроки щодо насильного приєднання всієї цієї території всупереч бажання більшості жителів, що чинили опір наступові поляків усіма наявними в їх розпорядженні засобами. За ознаками раси, мови й релігії мова йде про український народ. Пан Падеревські пояснив мені, що дії польської армії мали не наступальний, а «оборонний» характер» [16].

Тойнбі, аналізуючи польські вимоги до історичних територій, кваліфікував їх як «мегаломаніакальне імперіалістичне польське прагнення відновити кордони тисяча сімсот сімдесят другого року для життєвого простору привілейованої польської нації». Згодом він сказав:

«Польська теза про те, що нація, яка у світовій війні 1914–1918 вийшла на стороні переможців, має право на кордони 1772 року, заставляє сучасного англійця протерти очі й розреготався, бо якщо взяти й розглянути історичний атлас Шпунера-Менке, то він би нагадав йому, що в 1772 році одна з меж Британської Імперії проходила вздовж частини ділянки річки Міссісіпі. Проте, згідно фантастичного принципу лінгвістичного націоналізму, звання англійця було крацим, ніж його польського сучасника, оскільки в 1918 році англійська мова була рідною для населення Сполучених Штатів не лише до лінії Міссісіпі, але навіть уздовж Північної Америки й аж до узбережжя Тихого океану...» [17].

Прем'єр-міністр Італії Франческо С. Нітті рішуче виступав проти таких прагнень поляків, передбачаючи, що вони можуть призвести до загибелі й загрози Польщі. У своїй відомій праці

Місія Бертелемі місія у Львові. Зустріч з українською делегацією. 28 лютого 1919 року

«Немирна Європа» він писав:

«Нові патріоти мріють про величезну Польщу, що, власне, є старою польською традицією. Згодом вони захочуть податися на території України й домінувати на нових територіях... Найхарактерніші приклади націоналістичного насильства виникли з війни, як це є у випадку з Польщею та іншими новоствореними державами. При цьому переслідуються марнославні мрії про створення імперії, в той час коли держава перебуває на межі загибелі через очевидний брак життєвої сили та енергії, і яку (державу) з кожним днем охоплюють все глибші страждання й розорення» [18].

У своїй дипломатичній боротьбі проти Галичини польські представники використовували той факт, що західні держави були слабо поінформовані у справах Східної Європи. Вони обґрунтовували свої «історичні» аргументи, зводячи наклеп на український визвольний рух та український уряд. І в своїй пропаганді у пресі й офіційних заявах, які вони представили до уваги лідерів західних держав, вони зображали боротьбу українців, що захищали свою державу, – та й саму українську державу, – як частину інтриги, запланованої Німеччиною, спрямованої на ослаблення Польщі як союзника Антанті. Окрім того, вони зображали український визвольний рух, як такий, що був натхненний та підтриманий більшовиками.

Як приклад наведемо одну з перших дипломатичних заяв Падеревські, зроблену ним 1 січня 1919 року, після його повернення до Польщі. Вже 12 січня 1919 року, дізнавшись про невдачі польських військ під час їхнього агресивного просування на Східну Галичину, він написав полковникові Хаусу, поправавши про допомогу. Зокрема, йшлося про таке:

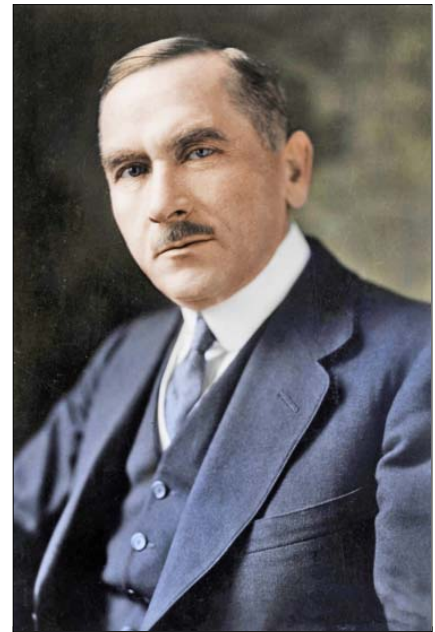
«Чи ж може хто-небудь попросити їх (поляків) залишатися спокійними, коли їх брутально й жорстоко атакують, а не захищатися? Коли українська більшовицька (! – Ред.) армія здійснила неочікуваний вбивчий напад, жінки й діти міста Лемберг взялися за зброю і захищали своє місто. Станом на даний момент близько 80.000 українців, озброєних та екіпірованих німцями, й на чолі з німецькими та австрійськими офіцерами під командуванням австрійського ерцгерцога Вільгельма Габсбурга, перебувають біля воріт Лемберга, а польським солдатам, чисельність яких не перевищує 18.000 чоловік, бракує продовольства та боєприпасів... Польща не може захистити себе, в нас немає ані їжі, ні форми, ні зброї... Якщо станеться затримка з допомогою для них, то вся наша цивілізація взагалі може припинити своє існування...» [19].

Документ був недостойний знаного мистця (піаніста) і глави держави. Австрійський ерцгерцог Вільгельм Габсбург ніколи не командував жод-

ною українською військовою одиницею у війні проти поляків: він ніколи не бачив польського фронту, а коли згодом прийшов у Галичину, то був інтернований українським урядом. Падеревські писав про українську «більшовицьку армію», що боролася за Львів, однак, саме в цей час кращі українські військові частини Галичини, – так звані Січові Стрільці, – змагалися у важких боях з більшовиками, що наступали на північні кордони України. Нападаючи на західні українські землі, поляки насправді допомогли більшовикам у їх просуванні територіями України. На жаль, полковник Хаус та деякі інші провідні учасники Мирної Конференції сприйняли таку дезінформацію доволі серйозно. Ллойд Джордж так прокоментував з приводу інформації, поданої Падеревські: *«Цей чарівний мистець дезорієнтував Раду Чотирьох»* [20].

Мирна Конференція в Парижі тривала у своєрідних умовах, в основному шляхом особистих конфіденційних переговорів. Вільсонівський принцип відкритої дипломатії, проголошений у його Чотирнадцяти Пунктах, був проігнорований. За словами Ленсінга, важливі мирні переговори велися «за зачиненими дверима, з таємничістю і невизначеністю, через невелику групу, що ухвалила остаточне рішення по цілому ряді статей, що ввійшли до Мирних Договорів. Метод особистого інтерв'ю (опитування) й приватних конклавів дав повноможливостей для інтриг, змов, переговорів та вісялого комбінування» [21].

У таких умовах і в такій атмосфері представники польської сторони мали перевагу над українськими делегатами, які не мали ні міжнародних зв'язків, ні підтримки, – як-от з боку французького прем'єра Джорджа Клемансо, що був

Дмовські Роман

найвпливовішою фігурою на конференції. І поляки цим користувалися.

На додаток до аргументу про історичні «права» польські делегати також підняли питання про військову безпеку – стратегічний аргумент, спрямований на використання страху союзників перед російським більшовизмом – і стверджували, що, з цієї точки зору, анексія Східної Галичини була абсолютно необхідною. В ході цієї кампанії їх активно підтримала Франція. «Франція підтримує польські претензії на велич. Вона хоче сильної Польщі, яка могла б послужити оплотом для захисту від більшовицької Росії і потенційної стриманості Німеччини» [22].

Місія Антанті у Львові. 1919 рік

Рей Станнард Бейкер, біограф Вільсона, розкрив і плани Франції щодо поляків, й агресивні тенденції Польщі, що ховались за своїми словами про загрозу більшовицького нападу: «Я розглядаю це значною мірою як камуфляж. Кожна з трьох держав (Польща, Чехословаччина, Румунія) названий озвучила свої агресивні задуми щодо прилеглих територій, і кожен з них, – у разі необхідності, – вирішив отримати силою якомога більшу територію» [23].

Про роль Польщі як сателіта Франції він сказав таке:

«Польща завжди була трагічною статтю в історії, яку часто використовували її великі сусіди, але якій ніколи не прислужували. Знову й знову на конференції французи були абсолютно невдирними, кажучи про таке використання Польщі, але не з метою допомогти полякам, а для того, аби вони слугували інтересам союзних сил» [24].

На засіданні Мирної Конференції 2 червня 1919 року Клемансо відкрито заговорив про причини, що лежать в основі французької політики, спрямованої на створення великої Польщі. Він заявив тоді:

«Коли ми говорили про створення Польщі, слід пам'ятати, що це не було зроблено лише для усунення однієї з найбільших несправедливостей в історії. Це робилося з метою створення бар'єру між Німеччиною та Росією» [24].

Станнард Бейкер прокоментував:

«Поляки мали бути використані для стримання атаки большевиків, для ослаблення Німеччини і для збалансування сили, влади чехів – тобто, для будьчого, за винятком створення хоча б звуку польської держави» [24].

Ті ж стратегічно-оборонні причини були використані й професором Р. Х. Лордом, якого всі добре знали як хорошого друга Падеревські, і який підтримував проекти Польщі проти Східної Галичини на Мирній Конференції. Всупереч принципу Вільсона, цей американський експерт відкрито заявив, що Польща прагнула тих територій на сході, «які були необхідні для того, аби нести фронт на схід від Варшави в оборонних цілях» [25].

Професор Семюель Л. Шарп висловив думку про те, що в результаті агресивної політики поляків можна очікувати доволі небезпечних результатів. Він заявив:

«Ця ідентифікація безпеки з більшими й ширшими кордонами продукувала рішення, що містили в собі зерно безперестанної напруги й майбутніх небезпек... інкорпорацією мільйонів українців та білорусів на території Польщі було постійне запрошення до ірредентистської діяльності та претензій з боку кордону» [26].

«Союзники-переможці відмовилися від принципу самовизначення із стра-

тегічних міркувань. В деяких випадках, як-от у разі захоплення Вільно та у Східній Галичині, Польща змусила Захід прийняти рішення нав'язане силою» [27].

Французький автор, граф Олів'є д'Етшегосен, майор французької армії та кавалер ордена Почесного легіону, писав, що «союзники значно посилили цю невід'ємну небезпеку, дозволяючи уряду Варшави скористатися тимчасовою слабкістю двох її грізних сусідів для розширення своїх територій за їхній рахунок в умовах, що можуть призвести до жахливих репресій» [28].

Той же автор передбачав майбутню роль Польщі як агресора поруч із двома великими державами, що є її сусідами.

«Чи станом на цей болісний момент справді життєво важливим є інтерес, щодо того, хто її перемаже? І хто ж отримає більшу частину – Німеччина чи Росія? Чи справді ми так затято хочемо знати, чи Польща, – жертва своєї недисциплінованої жадібності, – витримає викликані нею «розлади шлунка», оскільки їй так і не вдалося асимілювати численні ірредентистські популяції, які вона так прагнула поглинути?» [29].

Прем'єр-міністр Італії Франческо Нітті у своїй оцінці результатів імперіалістичних мрій Польщі також був налаштований доволі скептично. Він сказав:

«До того ж, Польща має безмежні мрії про велич за кордоном, водночас лише поглиблюючи розруху всередині себе самої. Вона поневолює себе для того, щоб поневолювати інших» [30].

Далі Нітті продовжує: «Найхарактерніші приклади націоналістичного насильства виникли з війни, як і у випадку з Польщею та іншими новоствореними державами, які переслідують марні імперські мрії, перебуваючи на межі загибелі через явну нестачу життєво важливої сили й енергії, і з кожним днем стаючи все глибше охопленою стражданнями й загибеллю» [31].

А. Дж. Тойнбі, маючи на увазі агресію Польщі проти української землі, піддав різкій критиці анексію території іноземної держави, вбачаючи в цьому велику небезпеку для тимчасових завойовників. Він написав:

«Країни, що є экс-переможницями у Східній Європі, морально й політично були ослаблені насильницьким приєднанням територій, населених іншими меншинами, що мимовільно стали скривдженими ними суб'єктами. Це все призвело до того, що країни экс-переможниці опинились між двох вогнів» [32].

**Переклад з англійської
Вікторії О. РОМАНЧУК**

Примітки

- 1) Robert Lansing, The Peace Negotiations (Boston-New York, 1921). Pp. 95, 96.
- 2) David Lloyd George, Memoirs of the

Peace Conference (New Haven, 1939), II, pp. 589, 590, 591.

3) Ukraine and Poland, A Memorandum of the Ukrainian National Council to Mr. Dean Acheson (Augsburg, 1951), p. 7.

4) Elie Borschak, L'Ukraine a la conference de la paix, Le Monde Slave (Paris, 1937, VI), p. 397.

5) The Intimate Papers of Colonel House, Arranged by Charles Seymour (Boston and New York, 1928), IV, p. 198.

*) Для позначення населення Східної Галичини, крім загальноприйнятого терміна «українці», деякі автори іноді використовують звертання, характерного для Австрії, а саме – «русини». Також на них просто кажуть «східні галичани». Для уникнення непорозумінь навіть у цих рідкісних випадках в дужках ми додали назву «українці».

6) Lansing, p. 194.

7) Charles Phillips, Paderewski, the Story of a Modern Immortal (New York, 1934), p. 407.

8) Arnold J. Toynbee, A Study of History (Oxford University Press, 1954), VIII, p. 538.

9) H. W. V. Temperley, A History of the Peace Conference of Paris (London, 1920), I, p. 335.

10) Papers of Colonel House, p. 200.

11) Roman Dmowski, Polityka Polska: Odbudowanie Panstwa (2nd ed., Warszawa, 1926) p. 513.

12) Ibid., p. 321-330.

13) Lloyd George, p. 361.

14) Phillips, p. 424.

15) Ibid., p. 407.

16) Lloyd George, p. 644.

17) Toynbee, p. 538.

18) Francesco S. Nitti, Peaceless Europe (London-New York, 1922), pp. 144, 23.

19) Papers of Colonel House, pp. 262, 263. Phillips, pp. 375, 376.

20) Lloyd George, p. 645.

21) Lansing, pp. 212, 218, 219.

22) Raymond Leslie Buell, Poland: Key to Europe (New York, 1939), p. 69.

23) Ray Stannard Baker, Woodrow Wilson and World Settlement (Gloucester, Mass., 1960), I.

24) Ibid., p. 398.

25) Robert Howard Lord, The Russo-Polish Boundary Problem, Proceedings of the Massachusetts Historical Society, Vol. LXVIII (Boston, 1952), p. 417.

26) Samuel L. Sharp, Poland: White Eagle on a Red Field (Harvard University Press, Cambridge, 1953), p. 127.

27) Ibid., p. 88.

28) Olivier D'Etchegoyen, The Comedy of Poland (London, 1927), p. 230. In French: «Pologne, Pologne...» (Paris, 1925).

29) Ibid., p. 23.

30) Nitti, p. 137.

31) Ibid., p. 23.

32) Arnold Toynbee, The Eve of War 1939, Part I, Introduction (Oxford University Press, 1958), p. 8.

«Універсум», чч. 7-8, 2016

Степан РІПЕЦЬКИЙ

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ДИПЛОМАТИЧНА БОРОТЬБА 1918-1923*

Українсько-польська війна і спроби укласти перемир'я

Верховна Рада Антанти прагнула покласти край українсько-польській війні шляхом її мирного врегулювання. Однак поляки, за підтримки Франції, відхилили таку пропозицію. Польська армія перебувала на території Франції на навчаннях за сприяння французького військового персоналу. Офіційно це робилося для оборони Польщі від большевиків; однак насправді польську армію в Галичині використовували виключно проти українців. Це й вирішило війну на користь поляків.

«Коли польські війська почали наступ на українців, Мирна Конференція намагалася влаштувати перемир'я, однак Польща відмовлялася його прийняти, якщо не буде дотримано й визнано її територіальних вимог»³³.

Верховна Рада Мирної Конференції в дипломатичній депеші від 19 березня 1919 року звернулася до обох сторін із проханням припинити бойові дії та розпочати переговори про перемир'я. У відповідь на цей заклик українці запропонували полякам припинити боротьбу. Однак поляки відкинули таку пропозицію.

Тоді Верховна Рада створила «Міжсоюзну комісію з укладення перемир'я» між Польщею та Україною на чолі з генералом Луї Бота. Комісія зробила ще одну спробу досягти мирного врегулювання польсько-українського конфлікту.

Г. В. В. Темперлі заявив: «Одноголосно схвалений проект конвенції про перемир'я (...) був наданий до уваги представників Польщі та Східної Галичини (українців) 12 травня. Конвенція була прийнята делегацією від Східної Галичини (українською мовою), однак була відкинута польською стороною на тих загальних військових підставах, буцімто безпека польської держави виключає прийняття будь-якого перемир'я, що унеможливило військову окупацію Східної Галичини поляками»³⁴.

Той же історик та дослідник Мирної Конференції згадує особливо запекле і вперте ставлення Польщі в питанні щодо Східної Галичини. Він пише:

«Молода Польща, – можливо, саме

через свою молодість, – в деяких питаннях виявилась дуже впертою. У будь-якому разі це єдиний випадок, коли для Верховної Ради виявилось вкрай важко реалізувати свою волю в питанні ставлення Польщі щодо Східної Галичини»³⁵.

Поляки скерували на Український фронт свої дивізії, які були добре озброєні, ретельно підготовлені й вишколені у Франції, та які мали бути використані Верховною Радою для захисту кордонів Польщі від большевиків³⁶.

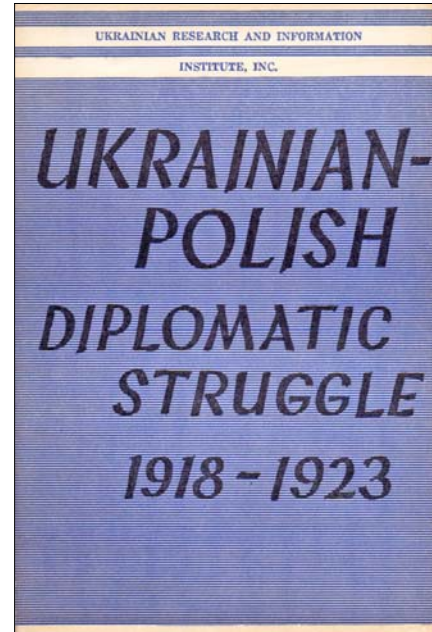
Телеграма, надіслана Верховною Радою до Пiлсудського 27 травня, із закликом припинити збройну агресію, не дала жодних результатів. Дещо раніше польський прем'єр-міністр Падеревські у своєму виступі в Польському Сеймі 21 травня виправдовував польську агресію: «Наша польська експедиція спрямована проти бандитів, що пригноблюють населення, і яке слід звільнити від них. І на цих територіях, що віддавна належать Польщі, має бути встановлений відповідний закон і порядок»³⁷. Це типова заява імперіалістів, що кваліфікують всі визвольні рухи поневолених народів, як дії «бандитів».

Американський історик стисло обговорює атаки польської армії на українські землі: «Пiлсудський почав наступ на Східну Галичину, населену переважно українцями, та Волинь, незважаючи на вмовляння з боку Мирної Конференції, яка не бажала віддавати ці території Польщі»³⁸.

А. Дж. Тойнбі, звертаючи на це увагу й наголошуючи на незаконну анексію Польщею Східної Галичини проти волі більшої частини населення України, заявив, що такі дії заклали основу для нового поділу Польщі між Німеччиною і Москвою у 1939 році.

«Уніатські українці Східної Галичини так само, як і православні християни Волині, як покарані меншини, були приєднані до міжвоєнної Польщі ефемерною переможною польською збройною силою. Через смертельну ворожнечу, породжену цими трагічними переворотами, під загрозу стало майбутнє як у Східній Європі, так і в Західній Цивілізації у критичні роки 1918-1921. Далі «злий дух» мовного націоналізму підготував шлях новому свіжому розподілу історичного спадку Польщі-Литви у 1939 році між Третім Німецьким Райхом і Московією під виглядом Союзу Советських Соціалістичних Республік»³⁹.

Він же заявив:

«Головні Союзні Сили також не дуже хотіли, та й, можливо, були безсилі перед тим, щоб стримати своїх друзів тоді, коли вони прийняли закон до своїх рук. Поляки, наприклад, у примусовому порядку анексували Східну Галичину – проти волі більшості українського населення»⁴⁰.

Джон С. Решетар виклав позицію президента Вільсона щодо агресивних дій поляків так:

«Вільсон хотів домовитися про вжиття заходів щодо Польщі, (...) просячи поляків відмовитися від участі в Мирній Конференції, якщо вони не припять своїх військових операцій на Українському Фронті. 12 червня він приєднався до Ллойд Джорджа у відстоюванні плебісциту за території, але було вирішено передати це питання на розгляд Раді Міністрів Закордонних Справ для подальшого вивчення та консультацій з експертами»⁴¹.

Пропозиції Вільсона провалилися через тиск з боку Клемансо. Вища Рада не зупинила просування польських дивізій українськими землями і навіть санкціонувала цю агресію. В Ухвалі від 25 червня 1919 року Верховна Рада дозволила польському уряду зайняти Галичину, однак пообіцяла при цьому надати населенню можливість застосувати право на самовизначення в найближчому майбутньому. Населенню автономії цієї

* Закінчення. Початок у ч. 7-8, 2016.

Stepan Ripetskyj
UKRAINIAN-POLISH DIPLOMATIC STRUGGLE 1918-1923
Ukrainian Research and Information Institute, Inc. Chicago ILL. – 1963.

території також пообіцяли дотримання й гарантування його релігійних, політичних та особистих права. Однак жодна з цих умов не виконувалась польським урядом.

Після того як військова окупація Галичини була завершена, український народ почав завзято боротися за своє право на самовизначення, наполягаючи на постулаті власної державності й чинячи опір зусиллям усієї Польщі замінити військову окупацію анексією. Уряд в екзилі Західно-Української Народної Республіки постійно нагадував союзним державам про їхні обов'язки дати українському народу шанс на самовизначення.

Однак замість цього Верховна Рада 20 листопада 1919 року прийняла закон щодо Галичини, згідно з яким значно зменшувалась територія Східної Галичини, що великою мірою обмежувало обіцяну автономію. Цей же закон відбирав у населення Галичини право на самовизначення. Було вирішено, що після двадцяти п'яти років польського панування не населення, а Ліга Націй вирішуватиме подальшу долю країни.

Проте Польща знову з цим не погодилася. Будучи незадоволеною тимчасовим включенням Галичини, вона прагнула постійної анексії. Завдяки активним зусиллям Клемансо, Верховна Рада припинила виконання свого попереднього рішення.

Ризький мирний договір

Польсько-російська війна 1920 року закінчилася підписанням Мирного Договору в Ризі 18 березня 1921 року. І знову ж таки, без права й волі населення на самовизначення, обидві сторони самовільно розпорядилися українськими територіями. Північно-західні території, населені українцями, що колись належали Росії, разом з Галичиною відійшли до Польщі.

Професор С. Л. Шарп аналізує зміст і політичне значення Ризького Договору, а також його фатальні наслідки не лише для поневоленого українського народу, але й для самої Польщі. Він каже, що цей Договір призвів до «розділу переважно українських та білоруських територій між Росією і Польщею». Він стверджує: «Мирний Договір із Советським Союзом насправді спричинився до розподілу України та Білорусії між Польщею і Росією, причому без жодного обговорення з корінним населенням, яке не було ані польським, ні російським, і яке в цілому вороже ставилося і до поляків, і до росіян»⁴².

Договір, укладений в Ризі, був лише результатом співвідношення сил того часу – тобто, між Росією і Польщею за підтримки Франції; він відобразив відкрите заперечення права народів на самовизначення. Договір міг функціонувати лише доти, доки співвідношення сил докорінно не змінювалося. На цьому наголошував професор Шарп:

«Мирний Ризький Договір мав мало спільного з правосуддям чи великодушністю по обидва боки. Це був вияв певного співвідношення сил. Два десятиліття потому він розвалився, бо більше не було рівноваги (...) Інкорпорація мільйонів українців і білорусів у Польщу являла собою постійне запрошення до діяльності ірредентистів та претензії з-за кордону. Мирний Ризький повернув колесо назад, але як надовго?»⁴³.

Спочатку Союзні Держави не схвалили Ризького Мирного Договору, оскільки він заперечував основний принцип Вільсона – права народу на самовизначення. Але два роки потому, в березні 1923-го, Польща таки змусила західні держави санкціонувати цей Договір.

«У межах, дозволених їй Версальським і Ризьким Договорами, Польща була політичною одиницею, що цілком відрізнялась від «незаперечно польської» держави, пропагандованої Вудро Вільсоном. Союзники відмовилися від принципу самовизначення із стратегічних міркувань. В деяких випадках, як і в разі захоплення Вільно та Східної Галичини, Польща силою змусила Захід ухвалити певне рішення»⁴⁴.

Р. Л. Буелл висловив таку думку щодо Ризького Договору:

«Ризький Договір дав Польщі величезну кількість білоруського й українського населення, якому не були гарантовані жодні політичні права, крім певних гарантій їм як меншинам (...) Так закінчилася Битва Польщі за кордони. Етнічна Польща мала площу близько 90 тисяч квадратних миль і населення у 20 мільйонів, але в результаті військових дій та дипломатії Польщі кордони нової держави до 1923 року досягли 150 тисяч квадратних миль і включали вже 28 мільйонів жителів. Це досягнення було тим примітнішим, оскільки було вигране, незважаючи на спротив з боку Мирної Конференції (...) В результаті таких досягнень, Польща в усьому світі отримала репутацію неприборкуваного імперіалізму...»⁴⁵.

У зв'язку з цим прем'єр-міністр Нітті зазначив, що розширення Польщі завдяки українським територіям мало військовий характер:

«Насправді польська держава була сформована з населення, безсумнівно, непольського. Такий процес мав яскраво виражений військовий характер, і був спрямований на подальше розширення завдяки територіям України»⁴⁶) Toynbee, *The Eve of War 1939*, pp. 9. П.

Професор А. Дж. Тойнбі засудив Ризький Мирний Договір та розглядав його як початок неминучої загибелі Версальської Польщі, кваліфікуючи її як «сезонну державу». Він заявив:

«Польща, насильно відсуваючи Ризький кордон до Советського Союзу, засудила саму себе і завдяки цьому стала «сезонною державою». По суті, вона зазда-

легідь наполягла на підписанні власного смертного вироку».

«У зграї східно-європейських міжвоєнних «сезонних держав» Польща виявилась представником такого типу країн, що відображає типові характеристики в найекстремальнішій своїй формі»⁴⁷.

Після підписання Мирного Договору в Ялті у 1945 році поляки підняли різкі протести, які все ще не вщухають. Поляки скаржаться, що східні території Польщі, населені українцями та білорусами, були в них відібрані. Деякі польські історики навіть характеризують цей Договір як п'ятий чи шостий розділ Польщі⁴⁸, а також як «згвалтування Східної Польщі новим російським розділом»⁴⁹.

Професор Лорд, захисник історичної Польщі на Мирній Конференції 1919 року, кваліфікує рішення Ялтинського Договору як «найстрашніший міжнародний злочин, скоєний в сучасній Європі»⁵⁰. Він пропонує таке розв'язання проблеми з колишніми східними територіями Польщі, заселеними українцями й білорусами:

«З демократичного погляду, найкращим способом розв'язати це питання, безсумнівно, було б дозволити населенню самому вирішувати долю спірної території, якби була хоч якась можливість провести чесне всенародне голосування»⁵¹.

Таке враження, що професор Лорд змінив свої принципи. У 1919-23 роках представники Польщі на Мирній Конференції, за підтримки професора Лорда, усіма можливими засобами намагалися запобігти тому, аби українському й білоруському населенню на цих територіях було надано право вільно висловити свою волю. Вони навіть відмовилися слухати голос представників цієї групи населення, і, врешті-решт, дозволили вирішувати ситуацію шляхом анексії території за допомогою зброї. Однак сьогодні той же професор Лорд пропонує плебісцит в якості демократичного і справедливого способу розв'язання цієї проблеми.

Акт 14 березня 1923 року

Польський уряд був сильно занепокоєний продовженням тимчасового характеру статусу Східної Галичини, оскільки, незважаючи на серйозне переслідування, політична активність українського національного руху в цьому регіоні продовжувала зростати. У 1922 році українці Східної Галичини бойкотували вибори до Польського сейму. У Львові був заснований підпільний Український Університет. Підпільна українська революційна організація збурювала дух опору серед населення Східної Галичини. У той же час, український уряд у вигнанні займався інтенсивною дипломатичною діяльністю.

Для того, аби забезпечити себе від критики, 26 вересня 1922 року Польський

Сейм прийняв закон про автономію трьох провінцій Східної Галичини: Львівського, Станіславського і Тернопільського «воєводства». Питання щодо цієї автономії було вирішене Верховною Радою ще три роки до того (1919 року), однак не було введено в дію, оскільки той же закон забороняв колонізацію Східної Галичини поляками і передбачав створення Українського Університету. На цей момент закон був готовий заручитися підтримкою Ради Послів і умиротворити думку світової громадськості.

Ухвалою Ради Послів у Парижі 14 березня 1923 року Східна Галичина була повністю включена до складу Польщі: її східні кордони відповідали тим, що були зафіксовані в Ризькому Договорі 1921 року.

Ухвала Ради Послів порушувала принцип президента Вільсона щодо права народів на самовизначення і суперечила чітко визначеному обов'язком Верховної Ради стосовно Галичини. Ухвала юридично санкціонувала збройну окупацію Польщею території України і тимчасово припинила чотирирічний міжнародний процес стосовно долі Галичини. Критичні думки прем'єр-міністра Італії Нітті з посиланням на мирні договори 1919 року й наступних років слугують добрим описом в якості моральної та історичної оцінки цього конкретного рішення. Він пише:

«Мирні договори є найбільш неприкритим запереченням всіх принципів, які сили Антант оголосили й задекларували під час війни. Окрім усього, вони є одним із основних заперечень відомих чотирнадцяти пунктів президента Вільсона»⁵².

«Нещодавні договори, які регулюють або передбачають врегулювання відносин між народами, по суті, нічого в собі не містять, ба, навіть більше, є страшним регресом і запереченням усіх тих принципів, що розглядалися в якості невід'ємної частини суспільного права...»⁵³.

«Проблема Європи – це насамперед моральна проблема»⁵⁴.

«Фактичні договори (...) є збоченням і перверзією всього того, що Антант неодноразово проголошувала: вони повністю розбивають на шматки і знищують всі чотирнадцять пунктів президента Вільсона, які були урочисто проголошені для американського народу»⁵⁵.

Коментарі Ллойд Джорджа щодо цього рішення Ради Послів:

«У березні 1923 р. на Конференції Послів була прийнята ухвала про приєднання Східної Галичини до Польщі в повному суверенітеті. Однак передмовою до цієї ухвали було положення про те, «що відповідно до етнографічних умов Польща визнає стосовно східної частини Галичини необхідність автономного устрою».

«До того часу, слід зауважити, Польща була також пов'язана з положен-

нями Договору про меншини від 1919 року. Проте відтоді вона вдавалася до найбільш репресивних заходів для колонізації русинів (українців), переслідувала їх ще й у зв'язку з релігією. Більшість русинів (українців) належать або до уніатської церкви, або до православної, тим часом поляки у своїй більшості є католиками. Тож Польща не зробила жодної спроби для виконання умов щодо місцевої автономії, обумовленої уступкою їй Східної Галичини»⁵⁶.

Варшавський режим та українська спільнота

У 1919-23 роках Польща домоглася дипломатичної перемоги в Парижі. Шість мільйонів українців були включені до складу Польської держави. Результати цієї перемоги, однак, були катастрофічними не лише для української громади в межах Польщі, але й для самої Польщі.

Цитований вище Олів'є д'Етшеген пише:

«Ця ситуація спричинилася до того, що Польща стала покладатися головним чином на силу, аби зберегти за собою право на керівництво всіма цими різними народами, які не мають жодного іншого бажання, окрім того, щоб піти від неї»⁵⁷.

«Польща була відновлена в інтересах миру, але, в силу своєї політики анексії, стала постійною загрозою для нього»⁵⁸.

«З усіх європейських держав, лише Польща перебуває в конфлікті з усіма своїми сусідами. А чому? Тому що вона прагнула, за підтримки чи потурання союзників, анексувати частину кожної з їхніх країн»⁵⁹.

Надмірний військовий бюджет, необхідний для підтримки постійної збройної сили у 300000 чоловік, а також значних поліцейських сил, був економічно згубний для молоді Польщі; він тримав народ у злиднях.

Франческо Нітті пише:

«Вся система Версальського Договору був помилково зведена до Польщі. Етнічна Польща не була створена в якості благородного вияв прав громадянства, однак велика держава, – така, як вона є, – не зможе довго існувати, оскільки є не великі національні меншини, а маса населення, що не може співіснувати разом»⁶⁰ Nitti, p. 142.

В офіційному виданні американської «Підготовки Повоєнної Зовнішньої Політики 1939-1945 рр.» (Вашингтон, 1949 р., Державний громадський департамент, 3580. Загальна зовнішня політика, серія 15, випущена в лютому 1950 року) на 500-ій сторінці двадцятирічний період польського панування в Західній Україні описується як «запис гіркоти й невдачі»⁶¹.

Ухвалою Сейму від 22 вересня 1922 року Польща взяла на себе зобов'язання щодо надання автономії східним галицьким провінціям. Рада Послів послалася на цю ухвалу, коли Галичина пе-

реходила під владу Польщі 14 березня 1923 р. Однак цієї ухвали ніхто ніколи не дотримувався.

Наступний факт показує, наскільки енергійно польський уряд виступав проти автономії України. 1938 року в польському Сеймі українські представники запропонували проект закону про автономію українських земель. Мало того, що польські чиновники мовчали, коли зачитувався вступ до проекту, тієї ж ночі, отримавши телефоном наказ з Варшави, поліція провела в Галичині обшуки в будинках відомих українців, шукаючи копії цього проекту⁶².

Замість надання автономії, польський уряд розпочав потужну кампанію з колонізації українських територій. В рамках цієї процедури історичну назву «Галичина» було замінено на назву «Східна Малополяща». Розпочалася атака на всі українські культурні установи, створені упродовж кількох десятиліть. Замість того, щоб заснувати Український Університет відповідно до ухвали Сейму, всі українські кафедри в університеті у Львові, що існували за часів австрійського правління, були ліквідовані. Поліція знищила підпільний Український Університет, який активно функціонував упродовж декількох років за дуже несприятливих умов, маючи понад 60 кафедр та 1500 студентів. 1924 року польський Сейм ухвалив Закон, спрямований на колонізацію українських загальноосвітніх шкіл. Дуже обмежене число українців допустили до університетів. Українцям активно перешкождали й у сфері громадського обслуговування. Вся навчальна й кооперативна діяльність українців систематично обмежувалась.

Згідно ухвали Сейму від 22 вересня 1922 року колонізація Галичини заборонялась. Але коли почався розподіл великих маєтків, було заборонено продавати землю українським селянам, а польських колоністів поселили в перенаселені сільські райони.

Р. Л. Буелл, зокрема, пише:

«Після військової окупації Східної Галичини у 1919 році Польща зробила все можливе, аби зірвати український національний рух, і польські колоністи заселили землі, які українці вважали своєю власністю»⁶³.

Відомий український політик Василь Панейко, один із представників Східної Галичини на Мирній Конференції в Парижі, у статті, опублікованій у французькому журналі, так описав колонізаторську політику Польщі:

«Польща подала заявку на приєднання до своєї території Східної Галичини й Волині. Це традиційна «колоніальна політика» з використанням таких відомих імперських методів, як військова, промислова та аграрна колонізація. Поляки монополізували всю суспільну роботу, підривається навчання україн-

ською мовою, застосування Numerus Clausus в системі вищої освіти, вжиття заходів проти кооперативів і переслідування всіх українських асоціацій – це все зайшло аж до розформування союзу українських бойскаутів (пластунів) і значних тюремних термінів не на сотні, а на тисячі років»⁶⁴.

Професор Шарп також обговорив проблему польської колонізаційної політики:

«Спроби польського уряду колонізувати східні межі республіки з експ-військовослужбовців польської національності лише допомогли посилити український опір, а старі чвари, що існували ще до часів австрійського правління в Галичині, нікуди не поділися, а лише українці давніші історичні спогади»⁶⁵.

Мета всіх цих заходів була чітко викладена видатним польським вченим і політичним діячем професором Станіславом Грабським, який заявив, що через двадцять п'ять років у Польщі з Україною більше не буде жодних проблем.

Коли стало очевидно, що не вдасться придушити український опір, Варшава використала брутальну силу проти українського населення. Військові й поліційні підрозділи напали на села й міста, били невинних людей, в тому числі священників, нищили особисту власність людей, а також речі в українських культурних установах і підприємствах. Це «умиротворення» 1930 року відзначається багатьма зарубіжними авторами. Вільям Генрі Чемберлен пише:

«Деякі жорстокі репресії супроти українського населення були вчинені взагалі без розбору польськими військами і поліцією, особливо восени 1930 року, коли було знищено багато бібліотек та кооперативів. Також заборонили організації бойскаутів з українським членством, а українські виші закрили»⁶⁶.

Раймонд Леслі Буелл різко викриває метод колективної відповідальності польського уряду за дії, вчинені проти всього українського населення. Він пише:

«У 1930 році уряд, використовуючи армію, розпочав політику «умиротворення», караючи цілі села, де сталися терористичні акти. Покарали однаково і безневинних, і винних, але в багатьох випадках все прибирало особливо жорстоких форм⁶⁷, хоча вбито мало українців (якщо взагалі такий факт мав місце). Не лише українські лідери, але й представники ліберальних поглядів у Польщі та в інших країнах протестували проти застосування примітивного принципу колективної відповідальності, розглядаючи його як одну з похмурих сторінок в історії Польщі»⁶⁸.

У своїх спогадах Ллойд Джордж посилається на ці події, які під тиском англійської громадської думки розглядалися в Лізі Націй.

1930 року переслідування поляками українців у Східній Галичині прибрало

такої форми, що проблему так званого «умиротворення» через тиск британської громадської думки винесли на розгляд Ради Ліги Націй. Але японський доповідач відкладав розгляд питання упродовж року. Ухвалена згодом резолюція залишила ситуацію в Східній Галичині на тому ж місці, де перебувала й раніше, якщо не погіршила її⁶⁹.

Парламентські представники українського народу часто скаржилися і протестували в Лізі Націй у Женеві. Для того, щоб звільнитися від будь-якого контролю з боку Ліги Націй, Польща у 1934 році заявлює своє міністерство закордонних справ відмовилась від договору про захист національних меншин, підписаного у Версалі.

У зв'язку з цим професор Шарп написав: «Проблема національних меншин надала польським державним діячам широкі можливості для дурних вилазок на міжнародній арені в їх прагненні до престижних перемог. Таким кроком стала заява, зроблена Беком у 1934 році про те, що Польща не визнає так званий Договір про меншини, підписаний у Версалі»⁷⁰.

Своєю декларацією в Лізі Націй від 13 вересня 1934 року, пан Бек, тодішній польський міністр закордонних справ, в односторонньому порядку скасував зобов'язання щодо захисту національних меншин, хоча таке зобов'язання було зареєстровано в Лізі Націй й накладено на Польщу згідно Версальського Договору⁷¹.

На думку Р. Л. Буелла, це виглядало смішно:

«На практиці Лізі Націй, яка мала гарантувати незалежність Польщі, перешкождали в діях щодо питань польської меншини»⁷².

Ллойд Джордж також піддав різкій критиці цей крок польської політики:

«Польща є одним із найбільших злочинців. Вона фактично анулювала договір про меншини в Женеві у 1934 році шляхом односторонньої заяви, в якому її делегат фактично скасував його, заявивши, що положення Договору вже не розглядатиме стосовно Польщі»⁷³.

Зі своєї власної держави, заснованої у 1918 році на основі самовизначення, західні українці були змушені перейти в становище беззахисних колоніальних рабів, позбавлених права виступати перед форумом цивілізованого світу.

Між двома світовими війнами релігійна політика польського режиму була просто звірячою на тих українських територіях, що раніше належали Росії. У 1938 році польські колоністи, яких охорняла поліція, знищували майно Українського греко-православного населення. Такі терористичні дії мали змусити українську громаду відмовитися від греко-православної віри і приєднатися до католиків. Багато церков були закриті польським урядом. У 1938 році близько 120 українських греко-православних цер-

ков, – а деякі з них були унікальними зразками архітектури шістнадцятого століття, – були спалені або зруйновані в регіонах Холмщини й Підляшшя. Нові скромні будинки молитов були побудовані на їхніх місцях, щоб замінити зруйновані церкви, а греко-православних священників арештували й засудили до кількох місяців тюремного ув'язнення або ж оштрафували за проведення богослужіння. Українські греко-православні й католицькі ієрархи висловили протест проти такого насильства у своїх пасторальних повідомленнях. Протест парламентськими представниками України було відхилено польським сеймом⁷⁴.

Навіть зараз вчиняються спроби виправдати порушення Польщі своїх зобов'язань стосовно до Галичини щодо своєї автономії. Професор Оскар Галецькі пише:

«Втілення в життя проголошеної територіальної автономії було дуже важко довести до кінця, бо саме там, де українського населення було найбільше в галузі культури й національної свідомості, а саме, в колишній Східній Галичині, воно змішувалося з польським населенням»⁷⁵.

Професор Галецькі намагається підтримати свою позицію аргументами на основі етнічних відносин у цьому регіоні. Його аргументи, однак, ґрунтуються на даних польського перепису 1931 року, який умудрився показати, що поляки переважали в західних українських землях. Таким чином, українське населення розділилося на кілька груп: «Українці», «Русини» й «місцеве населення»; остання згадана група – певним чином доволі унікальний винахід, насправді складалась із 580000 українців. Велика кількість українців греко-католицького віросповідання і деякі євреї також були записані як поляки. В результаті цих штучних маніпуляцій, польський перепис 1931 року показав, що поляки начебто становлять 40% від загальної чисельності населення. Однак науковий аналіз попередніх австрійських та польських переписів і порівняння їх з церковними схематизмами й даними, забезпеченими спеціальними опитувальниками, засвідчують, що у 1939 році – тобто, після двадцяти років інтенсивної колонізації – 64,2% населення Галичини становили українці, 16% – поляки (24,8% разом з так званими латинниками – римо-католиками, що розмовляли українською мовою), 10,2% – євреї і 0,8% – решта⁷⁶.

Сумнівна якість польського перепису 1931 року, зокрема в питанні етнічних відносин, була відзначена американським вченим Кулішером⁷⁷.

Схожі сумніви з приводу даних польського перепису висловив і професор Шарп.

«Наведені цифри, природно, не дають повної картини, адже офіційні польські джерела, як правило, применшували

число людей, які не вважають себе поляками»⁷⁸.

Тому дивно, що деякі вчені⁷⁹ посилаються сьогодні на перепис 1931 року, таким чином заводячи в оману світову пресу і серйозних вчених, які іноді цитують ці тенденційно підготовлені дані⁸⁰.

Епілог

Український народ ніколи не визнавав польську окупацію законною. Відразу після рішення Ради Послів 14 березня 1923 року багато тисяч демонстрантів вийшли на знак протесту у Львові, столиці Східної Галичини. На демонстрації 24 березня 1923 року на Площі Святого Юри протестувальники виголосили урочисту клятву:

«Ми, український народ, клянемося, що ніколи не визнаємо польських правил, ми будемо використовувати всі шанси, аби скинути з себе ненависне ярмо польського рабства і об'єднатися з великим українським народом в якості незалежної української держави, що охоплює всі українські землі».

На пленарному засіданні в польському сеймі представники українських парламентських клубів зробили офіційні заяви, що відображали ставлення українського народу до польської окупації. Наведемо дві з таких заяв від 1928 року:

«Український народ був автохтонним з незапам'ятних часів на землях, які були включені до складу Польщі. Ці землі раніше належали Київській Українській державі, з тим Галицько-Волинській. Пізніше, хоч і перебували під владою чужинців, українці ніколи не втрачали своєї етнічної індивідуальності й не відмовлялися від своїх прагнень створити незалежну державу. У 1918-20 рр. український народ пролив моря крові у боротьбі за свою державність. Незалежна, суверенна, єдина українська держава (в тому числі з усією територією України) є нашим вищим і недоторканим ідеалом. Ми вважаємо недійсними і необов'язковими всі міжнародні акти, які порушують право українського народу на самовизначення, маючи на увазі, що регіони, які з давніх-давен були частинами української землі (Східна Галичина, Лемківщина, Холмщина, Волинь, Підляшся й Полісся), належать до Польщі. Ці акти, а саме Мирний Ризький Договір від 18 березня 1921 року й Рішення Ради Послів від 14 березня 1923 року, порушують право українського народу на самовизначення. Вводячи ці законотворчі акти, ми шукатимемо шляхи реалізації вищого права українського народу»⁸¹.

Заява члена Українського соціалістично-радикального представництва, що виступив на тій же сесії:

«Українські робітники вважають, що нинішня перемога іноземного імперіалізму і вимушена окупація українських земель Польщею, Московією, Румунією

та Чехословаччиною має тимчасовий характер. Українські робітники не визнають і ніколи не визнають так званих юридичних «засад» цієї окупації, викладених у цілому ряді договорів, укладених без проведення консультацій з українським народом і вважають їх такими, що суперечать праву народів на самовизначення, загальноприйнятим у цивілізованому світі»⁸².

Таким чином, українське населення розглядає Польщу як ворожого окупанта. Таке ставлення залишається незмінним: український народ ніколи не визнавав суверенітету Польщі над їхніми стародавніми землями.

Друга світова війна, Ялтинський Договір, а потім советсько-польські угоди про кордони знову повернули західно-українські землі до складу України – не до вільної Української Демократичної Республіки, але в Українську ССР, яка лише формально є незалежним членом ССРСР. Відповідно до договору, Україна й Польща провели взаємний обмін етнічними меншини. Українці, які залишилися на польській стороні, були переселені на терени Української Советської Соціалістичної Республіки, а поляки були переселені з України в Польщу. Землі по обидві сторони від кордону тепер майже однорідні. Населення Галичини сьогодні становить 90,6% українців, Волині – 94%; залишається 2,2% поляків у Галичині й 0,4% – на Волині⁸³) Census of Jan. 16, 1951.

Треба сподіватися, що голоси (все ще часто чути в польській громаді за межами Польщі), які вимагають повернення кордонів 1939 року, стихнуть, оскільки можуть бути фатальними як для українського, так і для польського народів. Інакше сусідське мирне співіснування цих двох народів, яким рівною мірою загрожує імперіалістична Москва, може стати предметом напруженості, ненависті та воєн на цілі століття.

Примітки

- 33) Buell, p. 269.
- 34) Temperley, pp. 336, 337.
- 35) Ibid., p. 335.
- 36) Phillips, pp. 423, 448, 449.
- 37) Ibid., p. 449.
- 38) Buell, p. 75.
- 39) Toynbee, A. Study of History, VIII., p. 538.
- 40) Toynbee, The Eve of War 1939, p. 8.
- 41) John S. Reshetar, jr. The Ukrainian Revolution, 1917-1920. A Study in Nationalism (Princeton University Press, 1952), p. 281.
- 42) Sharp, pp. 88, 123.
- 43) Ibid., pp., 123, 127.
- 44) Ibid., p. 88.
- 45) Buell, pp. 79, 80.
- 46) Toynbee, The Eve of War 1939, pp. 9. II.
- 47) Toynbee, The Eve of War 1939, pp. 9. II.
- 48) Oskar Halecki, The Sixth Partition of Po-

land University of Notre Dame (Indiana, 1945, IV) Vol. 7. p. 142.

49) Edward Rozek, Allied Wartime Diplomacy, a Pattern in Poland (New York, 1958) pp. VII-X.

50) Lord, p. 415.

51) Ibid., p. 421.

52) Nitti, p. 22.

53) Ibid., p. VII.

54) Ibid., p. XII.

55) Ibid., p. 125.

56) Lloyd George, p. 901.

57) Olivier d'Etchehoyen, pp. 231, 232.

58) Ibid., p. 232 (Revue Internationale, 1922, IX).

59) Ibid., p. 231 (Revue Parlementaire, 1923, I).

60) Nitti, p. 142.

61) Ukraine and Poland, p. 10.

62) Dr. Stepan Baran, Lipshe pizno jak nikoly, Sto lit ukrajinsko-polskykh vzajemyn v Halychyni, Problemy (Muenchen, 1947. № 2) p. 8.

63) Buell, p. 276.

64) W. Paneyko, «Author du Probleme Ukrainien», L'Esprit International (1939, I).

65) Sharp, p. 89.

66) William Henry Chamberlin, The Ukraine, a Submerged Nation (New York, 1944).

67) Polish Atrocities in Ukraine, published by the United Ukrainian Organizations of the United States, (New York, 1931). The volume summarizes the debate in Parliament, newspaper articles and other materials.

68) Buell, p. 277.

69) Lloyd George, p. 901.

70) Sharp, p. 92.

71) Ukraine and Poland, pp. 8.9.

72) Buell, p. 244.

73) Lloyd George, p. 900.

74) Record of the seim in Warsaw, 1938-1939; «Svoboda» – Daily (Jersey City, 1938-1939).

75) O. Halecki: «A History of Poland», Roy Publishers (New York, 1961), p. 297.

76) Детальний аналіз цього перепису можна знайти в книзі професора В. Кубійовича, науковця й дослідника-демографа: «Western Ukraine within Poland 1920-1939», Ukrainian Research and Information Institute, Inc. (Chicago, 1963).

77) Mykola Chubatyj: Ameryka ta Zakhidno-Ukrainski Zemli (America and Western Ukrainian Lands). «Svoboda» (Jersey City, Apr. 5. 1952) p. 2.

78) S. Sharp, op. cit. p. 88.

79) Olgierd Gorke: Outline of Polish History, London, 2nd ed. (1945), p. 177.

80) Bertram D. Wolfe: Communist Totalitarianism. Keys to the Soviet System. Beacon Press. (Boston, 1961), p. 200.

81) «Ukrainska Zahalna Encyclopedia» (Ukrainian General Encyclopedia), Lviv, 1930-1933, vol. III. P. 670.

82) Dr. Ivan Makukh: Na narodnij sluzhbi (in Ukr.) (Detroit, 1958), p. 377.

Переклад з англійської
Вікторії О. РОМАНЧУК

«Універсум», чч. 9-10, 2016